

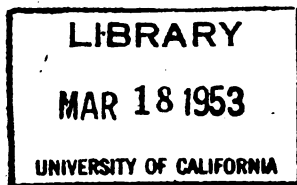
1955  
НАШ ЈЕЗИК  
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА  
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

---

# НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 1-2



БЕОГРАД 1952

## САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О уједначавању у књижевном језику . . . . .	1
2. М. Павловић: Значење придева с наставком <i>-аст</i> и његових варијаната . . . . .	9
8. М. Стевановић: О једноме облику имперфекта и поводом њега . . . . .	25
4. В. М. Мићовић: Још о речима изведеним од именице <i>магнет</i> . . . . .	33
5. Б. Милановић: О употреби бројног придева <i>обоји</i> . . . . .	38
6. Иван Поповић: Инфинитивна основа неких глагола III врсте . . . . .	45
7. Милош С. Московљевић: Поводом стогодишњице II издања Вукова Рјечника . . . . .	58
8. Језичке поуке . . . . .	69

---

---

### УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

---

---

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ  
БЕОГРАД 1952

---

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

## ЗНАЧЕЊЕ ПРИДЕВА С НАСТАВКОМ -АСТ И ЊЕГОВИХ ВАРИЈАНТА

### I

Придеви образовани завршетком *-аст* и његовим варијантама упућују на решавање два основна проблема: један о односу семантичког момента према етимолошком у вези са нијансама значења, и други о ширењу оваквих образовања у вези са односом према придевима сродних значења, дакле, у вези са појавом која се може назвати борбом наставака.

Стојан Новаковић, у својој Српској граматичи (у Београду, 1902, с. 120), доста упрошћено износи да такви придеви изведени од глаголске основе означавају „особину проузроковану оном глаголском радњом која је у употребљеној основи“; придеви пак изведени од именичких основа су носиоци сличности с предметима које означају те основе; међутим придеви постали од придева имали би у основи исто придевско значење, само изражено у мањој мери. — Овакво стање би, углавном, одговарало нијансама онаквим какве су дате у Рјечнику Вука Караџића: *здейаст*, с ознаком особине, „човјек понизак и крут“; *цвјешаст* „eine Blösse an der Stirne habend, macula in fronte praeditus“, *чарпаст* „као да је обуо бијелу чаралу“ (за коња), *мајмунаст* „äffisch, simiae similis“, *рачваст* „gabelförmig“, док су неки потпуно одвојени од основне речи, као *пуљчаст* „gewölbt“; придеви пак за ознаку нијансе боје протумачени су као деминутиви: *зеленкаст* „grünlich, subviridis“, *модрикаст* „bläulich, sublividus“, *плавешникаст* „bläulich, subcaeruleus“, *црвенкаст* „götlich, subrubet“, тако и *беличаст*, међутим код придева *граничаст* (за свилу) Вук Караџић је осетио разлику, те са резервом даје објашњење „може бити да значи црвен“, док је стварно значење „са шарама (свила)“, тј. шарена (в. стр. 23).

У Т. Маретића (*Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899, с. 250—251, 252, 254, 256, 258) нема довољно прегледности. Пре свега он само код малог броја придева даје нијансе значења, а класификовао их је формалистички, по варијантама наставка *-асџ*, — док стварне нијансе не одговарају таквој етимолошкој класификацији, која би се могла допустити само уз унутрашњу семантичку анализу код сваке такве групе придева. Отуда и онде где даје значења имамо нетачно објашњење нијансе: *рачвасџ* није „налик на рачве“, него у облику рачава, који има рачве; *седласџ* није онај „којему су леђа уздигнута као седло“, — већ „који има облик седла“; *дрвенасџ* није као у Вука „*ligneus*“, већ „који је као од дрвета“; *кусасџ* му је „кус“, а *крњасџ* — „крњ“, тако и *рићасџ* — „рић“, *сивасџ* — „сив“. — Између основног и изведеног придева по њему „нема разлике или никакве — или је сасма незнатна“, а не каже каква би то разлика била — осем за *округласџ* „мало као умањено према округло“. — Варијанте са *-оласџ*, *-орасџ*, *-ичасџ* јављају му се као придеви нормалног значења: *мрколасџ* „мрк“, а *враголасџ* „као враг“, и сл., мада ће нам дјела анализа показати извесне разлике. Међутим, опет формалистички, ту се за *-касџ* везује деминутивност — *црњкасџ*, *црвенкасџ*, *руменкасџ*, *мркасџ*, *зеленкасџ*, *жућкасџ*, — истичући да овакви придеви „значе некакву боју“; за *бјеличасџ* каже да је „мало бијел“, а не истиче отступање код *галичасџ*, коме даје значење „црн“.

Међутим и доследнији и прегледнији приказ дао је М. Стевановић (*Грамматика српскохрватског језика*, Београд, 1951, с. 278). Он се, с правом, у овом кратком прегледу осврће на придеве изведене од именица и од придева, јер се оних неколико које А. Белић назива усамљеним случајевима јављају веома ретко (*чубрасџ*), а они изведени од глагола су постали самостални, изгубили етимолошку везу са глаголом од кога су постали (*злейасџ* и сл.), те се њима асимилира и *јогунасџ*. Две основне етимолошке оријентације, пак, стварно су везане за главне правце развијања значења ових придева, с једне стране изведених од именица, с друге од придева. За прве (*зељасџ*, *пейељасџ*), истиче моменат сличности са основним значењем саме именице, а за друге — да имају значење

основног придева а с нијансом слабе те особине (*мркаст̄*, *сиваст̄*). Психолошко-језички, дакле, добро је нарочито то што овај моменат није назван деминуцијом, већ нијансом особине изражене у мањој мери, и таква нијанса се, за придеве изведене на *-ичаст̄*, *-каст̄*, *уљаст̄*, *-ушаст̄* (*беличаст̄*, *жућкаст̄*, *зеленкаст̄*, *црвенкаст̄*; *дугуљаст̄*, *кривуљаст̄*, *белушаст̄*, *лепушаст̄*) даје конкретнијим објашњењем „с нешто беле, жуте, зелене, црвене боје“, „унеколико дугог или кривог облика“, „с нешто лепоте“.

## II

У прегледу придевских формација овога придевског типа А. Белић, у својим литографисаним предавањима (Савремени српскохрватски књижевни језик, II део — Наука о грађењу речи, Београд, 1949, с. 161 и д.) даје полазну тачку и основу за дискусију, учовавање кретања нијанси ових значења и њихово поларизовање. Као најопштије значење и основа опште семантичке вредности овога типа била би „сличност по каквој особини“. С обзиром на извођење придева овога типа, А. Белић их класификује у четири групе: усамљене (*јогунаст̄*, *чубраст̄*), од именица (*богаљаст̄* и сл.), од придева „без измене значења“ (*дрвенаст̄* и сл.), и од глагола, за које тачно наглашава да су ретки (*заошиљаст̄* и сл.). Он истиче најзначајнија проширења — *-каст̄*, *-љаст̄*, — и ова образовања би имала деминутивску нијансу (*зеленкаст̄*), дакле ипак исказују „особину придева у мањој мери“.

Из досадање дискусије, а нарочито из овог прегледа, виде се основне линије за улажење у детаљнију анализу разних нијанси појединих од ових категорија, и у ком смислу треба усмерити даљу дискусију, да би се извели закључци под којим су се условима, релативно, усталиле нијансе, и какав је унутрашњи семантички однос између наставка као структуралног елемента и самог основног значења основе.

Пре свега, из примедба учињених Маретићевој Граматици, јасно је да ни у овоме случају, као уопште код семантичких студија, тежиште не треба да буде на етимолошкој оријентацији, мада се ни она не сме потпуно занемарити. Етимолошки моменат треба узети као коректив, са разма-

трањем изразитих појава борбе тежишта семантичког потенцијала сродних морфема, борбе наставака, што води стварању варијаната, контаминацијама и диференцирањима. — Главно тежиште анализе треба да буде на семантичкој интерпретацији. Примери како их је класификовао Маретић јасно показују да се не сме узимати за основу ни шира етимолошка веза (при детаљној анализи значења) онде где је та веза прекинута, где је изведени придев постао еманципован, „осамостањен“. Већ и нормално језичко осећање показује велики број таквих етимолошки независних придева, који су изгубили везу са етимолошком базом из које су постали, и то не само код изведеница од глаголских основа, него и код оних изведених од придева. Уз анализу треба покушати да се уочи и узрок оваквих појава.

Као централни и најочљивији проблем јавља се код многих од ових придева тако названа деминутивност. Питање је до које је мере проширена ова особина; и за који се језички моменат она везује, управо у којој се узрочности јавља; у вези са овим, пак, поставља се и друго питање: да ли је ту моменат праве деминутивности, или неке појаве „деминутивоидне“ природе.

Издвојено се појављује потреба да се објасне придеви сложени с овим наставком, као *дворогасџ*, *суховрхасџ*, које наводи и Маретић, а нарочито у односу према *дворог*, *суховрх*; уз ове придеве спадају и *белоликасџ*, *бледоликасџ*, *црномањасџ*.

Посебан пак проблем био би: како се развијала ова придевска категорија, да ли је жива, продуктивна, под којим се условима ширила, и како се то огледа у извесној ближој временској перспективи, кроз речнике и речничку грађу Академије наука, као и у савременом језичком осећању.

Да би нам цела даља дискусија била управо ослобођена од етимологизирања, треба претходно разгледати основну етимолошку вредност типичног наставка *-асџ*, и његову вредност у перспективи словенске језичке заједнице, у вези са његовом структуром. — В. Вондрак (W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, I Göttingen, 1906, с. 447—448) дао је релативно доста места разматрању тога наставка: „Es ist möglich, dass hier eine Verquickung des Suffixes *-aso*

(z. B. in b., sloven. *bělasy*, ebenso klr. *bilasyj*, p. *białasy* „weislich“, mit dem vorhergehenden (vgl. *bělovatъ* „subalbus“) vorliegt“. Он даље истиче да је тип новог, тј. контаминованог наставка био нарочито „омиљен“ у словеначком и српско-хрватском, а уз њих иду и ст. слов. *duplinastъ*, „cavus“, *kr̥govastъ* „gotundus“ и др. Он такође истиче деминутивност придева изведених на -*касѣ* у слов. (*belikast*, *bledikast* *črnkast*), као и у српском. Међугим, за руски и пољски Вондрак наводи примере очигледно са амплификативним значењима, напр. рус. *usastyj* „mit grossem Knebelbart“ или пејор. *legastyj* „faul“; пољ. *bełwaniastyi* „aus grossen Klumpen bestehend“.

### III

Као што је већ навођено, основна вредност придева на -*асѣ* јесте сличност. Конкретно пак уз ово констатовање сличности показује нам се више нијанси у њој, као да имамо неку врсту степеновања.

Највећа група је ових примера у којима је тежиште семантичког потенцијала управо на основи од које је изведен придев, где је вредност именице регенс новог придевског значења, и где је формантом -*асѣ* успостављен однос извесне нијансе сличности. — Тако је *коришасѣ* неки предмет или део земљишта који је као корито, који има облик корита; *кашикасѣ* је као кашика, у облику кашике; *сидласѣ* означава оно што личи на седло (о коњским леђима, упор. песму Јов. Јовановића Змаја Циганин хвали свога коња); *српјасѣ* је месец — „полумесец“ облика српа; *срцјасѣ* су „шаре“ изрезане од хартије или мотиви веза у облику срца; *решетјасѣ* је нешто што личи на решетку, а *мрежјасѣ* предмет личи на мрежу: *мрежјасѣ* лице (*борама замрежено лице*, у једној скици В. Петровића); *звонјасѣ* је цвет у облику звонцета, *шишијасѣ* је у облику штита, а одговарајући облици условљавају значење *криласѣ* (за листиће цветне крунице који личе на крила); *лепјасѣ* је као лепеза, *шиљјасѣ* у виду шиљка. — Код оваквих придева упоређивање као основа семантичке вредности почива углавном на визуелном утиску. Међутим такво упоређивање може почивати и на комбинацијама са так-

тилним сензацијама, напр.: *кадифасџ*, *баршунасџ*, *џаџерјасџ*, *свиласџ* — мек, који изазива пријатан осећај додира као кадифа, баршун, паперје, свила; *вунасџ* даје утисак вуне; *сунђерасџ* је шупљикав али и мек као сунђер; *џаџирасџ* је лак и мек као папир, као танка хартија. Ипак их је највише засновано на сличности по облику, а нарочито онде где имамо у основи упоређивање са плодовима карактеристичног облика: *јагодасџ*, *куџинасџ*, *крушкасџ*, *јабучасџ*, па је томе слично усмерено и значење *јајасџ*. Интензитетом нешто блажа нијанса, оно што личи, што опомиње на нешто била би *гроздасџ* — *гроздасџе* цвасти по структури потсећају на грозд (Грађа Института за српски језик, Црногорац, Ботаника, 146); цветови и плодови биљака, нарочито воћа, могу бити *гроздасџи*, на пример: Таласали су се венци... белих *гроздасџих* цветова воћа (М. Вукасовић, Беп, Коко и Ко, 75), а и жлезде могу бити *гроздасџе* (Дивац, Зоологија, 97); разуме се да овакав придев може добити и друго значење „који на себи има грожђа“: То су опале, турске куће са широким и *гроздасџим* чардаклијама (Скерлић, Писци и књиге I, 72). Придеви *џрушасџ*, *шибљичасџ*, *цевасџ*, карактеришу предмете налик на прут, шибљику, цев. — Сличност се може заснивати на поступцима, према понашању, схватању: *деџињасџ* (дијал. *џеџињасџ*) није само онај који изгледа као дете (врло младолико лице), него и онај који поступа као дете: наиван, неозбиљан (С. Ђоровић, Из моје домовине, 150; Б. Ђопић, Изабране приповијетке, 27); *џеџласџ* је не само шарен као детлић, него и живахан: у чему се назире контаминација значења са *џеџињасџ* (пиле, човек: Грађа Института за српски језик из Баније, збирка Ј. Воркапића); *мајмунасџ* личи на мајмуна по својим поступцима: подражава, имитује као што чини мајмун, што Вук Караџић преводи са „*äffisch, simiae similis*“; слично је донекле и код значења *џасџушасџ* „ајгировит“.

Најзад, такав однос може бити и по кинетичком моменту — *жмиркасџа* = *жмирава* светлост је она која, персонификовано схваћена, жмирка, која специфично трепери; исто тако има оваквих придева заснованих на извесном односу сличности по акустичком утиску — *жуберкасџ* = *жуберкав*, *жуборав*, који тихо, помало жубори, који жуберка (в.даље).



Код знатног броја придева ове формације значење се ослања на неки карактеристични детаљ. *Корасџо* није оно што личи на кору, већ што има битну особину коре, а то је крутост, нееластичност. У највише случајева истицању таквих детаља одговарао би предлог *са* у одредници: *кореџаста* биљка има корен као нарочито карактеристичан део (Rj. Ак.); *брадасџ* је човек са брадом, и то великом; *бокасџ* је суд са изразитим боковима, или човек — жена са јако развијеним боковима; *џрбушасџ* је са изразитим трбухом; *зуйчасџ*, *реџкасџ*, *чешинасџ*. *бодљикасџ*, *ивичасџ*, *ћошкасџ* — са зупцима (точак), са рецкама (марка), са четинама (гране), са бодљама (јеж) и сл., а *ћошкасџ* има и фигуративно значење (за нарав, за човека који има такву нарав); *коласџ* је по Караџићу „ицаран на кола“ (аздија), тј. са „колима“ и кружићима, а *колушасџ* — и у облику колута и са колутима; *пегасџ* је са пегاما, а *џачкасџ* је са тачкама на себи и сачињен од тачака (*џачкасџа линија*), а *кљунасџ* „у облику кљуна“ и „са кљуном“.

Као нарочита група истичу се такви придеви са карактеристичном особином за жива бића, чешће за животиње, некад и за човека: *лисасџ* је коњ са лисом на челу, а *пушасџ* — *чарайасџ* по Караџићу је коњ „у којег је нога донекле бјела, као да је обуо чарапу“, тј. као да је са чарапом, као да има чарапу; *брњасџ* је коњ са белим над ноздрвама; *гривасџ* је коњ са дужом гривом (Грађа, Терминологија М. Вуковића); *ћубасџа* је кокош са ћубом на глави, а *ћерданасџа* је стара срна са белим око врата; *абрашасџ* — *пегасџ* је „са пегاما по лицу“ (Л. Комарчић, Бездушници, 36); *бубуљичасџо лице* је са бубуљицама, на коме има бубуљица, али *бобинкасџ* не означава човека са бобинкама, већ онога који је имао бобинке, који је „нагрђен бобинкама, богињав“ (D-r Ivan Dežman, Rječnik liječničkog nazivlja, 12), дакле — са траговима те болести. Занимљиве су ситуационе нијансе у којима се јавља *грошасџ* „шарен на грошеве“ — По јасној неравности длаци виде се или сасвим округле, ил' *грошасџе*, као угљен ил' мркоцрне пеге (Матица, лист за књижевност и забаву III, 1860, 908), а за таквога коња Ј. Новић каже и *пуљасџ* — са шарама облика дугмади; међутим придев *грошасџ* квалификује и руменило на образима

при узбуђењу: Образи свежи и леви, *грошастим* руменилом обливени (М. Шапчанин, Целокупна дела V, 121).

Непосредно на овакву нијансу наслањају се придеви *смоласт* „који садржи смоле“ (разне материје, дрво), *ђераст* „који има ђера у себи“ (*ђераста земља*, Грађа Института за српски језик, из Црне Горе, збирка А. Јовићевића), слично и *вайнаст*. Даље, *шљункаст* стаза је посута шљунком, дакле — са шљунком; *капљичаст* се састоји из капљица; *хрскавичаст* је од хрскавичаве материје, а тако и *ројаст* — не сличан рогу, већ чија је материја слична материји рога, са материјом сличном рожној; *седефаст* је „као седеф“, али и „од седефа“ (*седефаста лоптица*, за бисер, Република, 9 септембра 1952 г., с. 8), али *стакласт* је само „као стакло“; *шаласаст* је са таласима (водена површина), поред тога што може бити и у виду таласа (фиг., равница), али *брежуљкасто* земљиште је са брежуљцима, сачињено од брежуљака.

#### IV

Ситуационо условљене нијансе показују, као што смо видели, углавном из прве групе: и сличност и истицање карактеристичног детаља; *змијаст* може бити бич, камџија, пут, пошто личе на змију у покрету, јер и само кретање може бити *змијасто*, дакле, карактеристично за змију; *чипкаст* је „са чипком“, а и „у виду чипке“; *плочаст* је који има облик плоче (зараван), али и који је од плоча начињен (оклоп); *кукаст* је штап са куком, док *кукаст* нос личи на куку; најзад *бршљанаст* је (за биљку) који личи на бршљан, „који је врсте бршљана“ (д-р Гостушки, Лечења болести лековитим биљем, 80, али и „обрастао бршљаном“ (за брег, у Папакостопулосовом преводу Антигоне).

На овај начин придеви типа на *-аст* додирују се по значењу са придевима блиских значења, нарочито са онима на *-ав* и сл. Тако *шкрбаст* може да има ситуационо синонимну вредност са *шкрбав*, кад се тиче зуба; али човек *шкрбастих* зуба није *шкрбаст*, него *шкрбав*. Тако је *кораст* „са изразитом кором“, а *корав* „који је добио кору“, „који се претворио у кору“ (хлеб). *Главаст* је ређе у значењу *главаст* (човек), док су *брадаст* и *брадаст* истосмерно семантички оријентисани

са разликом у интензитетској нијанси: *брадаш* — који има велику браду, *брадасћ* — који је карактерисан повећом брадом; слично је и са *плећаш* — широких плећа и *плећасћ* — код кога се плећа истичу као карактеристичан детаљ. Обично су значења и нешто јаче диференцирана, као *блашњав* = *блашан* (пут) — пун блата, док је *блашасћ* — у виду блата. Међутим *бобуљасћ* корен је са бобулама и у облику бобула (*Zwiebelwurzel*), док је *бобуљав* — са бобулама, обележен, окарактерисан бобулама; *крсћасћ* је — са знаком крста и у облику крста, а „*крсћав*“ и не постоји.

Међутим има неколико случајева придева оваква два типа где су се нијансе значења укрстиле. Тако реч *бобичав* је онај који садржи бобице (месо), и та је нијанса главна, најобичнија, а отуда *бобичав* „крстав“, „губав“ (по Бакотићу), дакле: са бобицама, са трагом бобица, док *бобичав* може карактерисати и онога који има облик бобица; супротно томе, придев *бобичасћ* би имао као прво, обичније значење везано за облик „који је налик на бобице“: (Љ у спице) зрењем семенке на расту и добију *бобичасћ* изглед (Ж. Јуришић, *Јестаственица II*, Ботаника по Г. Бонију, 1922, 157; Изгледа као гладак *беличасћ*, *бобичасћ* камен, Ј. Грчић, *Матица IV*, 107); Савише јој око главе венац *белобобичасћих* цветића (Шапчанин, Сањало, 206): на ову треба упутити другу нијансу претходне речи, а обрнуто — за прво значење придева *бобичав* треба везати друго значење *бобичасћ* — који има бобице, који се састоји из бобица, јер је оно главно, на пример: У шкриљавим стенама настаје слојевитост, те оне постају *крстшасћ* или *бобичасће* (Ј. М. Жујевић, Општа Геологија, 164). — Сличан је однос између формација *брадавичав* и *брадавичасћ*: код прве речи главно је значење „који има брадавице“, „који је присут брадавицама“, а то значење као споредније и као ређе налазимо и код речи *брадавичасћ* — Бујача има много боље месо за јело од дулека..., само јој је тврда и често *брадавичасћа* кора (Д-р Ђ. Радић, Повртарство, 247; напротив основно и најобичније значење придева *брадавичасћ* је „који је облика брадавице“ — Прсти на ногама код птица грабљивица су дугачки

и имају оздо *брадавичасте* рапе (Д-р Л. Докић, Аналитички и систематски преглед животиња у Краљевини Србији, I део — Кичмењаци, 34), У устима на деснима, језику и уснама често се виђају код паса *брадавичасте* израсли (Владимир Ђорђевић, Терминологија, 258); Нападнута места на плоду кајсије орапаве и окроставе, тј. прекрију се *брадавичастим*, малим израштајима (Павле Вукасовић, Најчешће штеточине наших воћака, 87); према томе за лице *брадавичаво* може се рећи и да је *брадавичасто*, а за израсли на корену и сл. које су *брадавичасте* ређе би се рекло да су *брадавичаве*; *жиличаст* и *жиличав* гранит је гранит са жилицама, а за *жиличасте* шаре не може се рећи да су *жиличаве*.

Такав додир значења не налазимо између придева са *-ав* и *-аст*, ако овај други означава квалификациону нијансу у блажем степену: *коришаст*, *узбрдаст*, *ваздушаст*, *лейгезаст*, *снојаст*, *цеваст*, *левкаст*, *гранкаст*, *обличаст*, *кољаст*, *сабљаст*, *буцмаст*. Али уз нијансу „онај који је са неком особином“, постоји напоредна употреба, тако: *сушичаст* — *сушичав*, *чекињаст* — *чекињав*, *граничаст* — *граничав*, *бркљичаст* — *бркљичав*, *кончаст* — *кончав* (боранија), а ово нарочито када је везано за динамику глаголске вредности: *шћркљаст* — *шћркљав*, *шћйрчаст* — *шћйрчав* (реп), чак и онде где нешто делује: *бркљичаст* — *бркљичав*, *сланичаст* — *сланичав* (вода), па и у комплетивној релацији: *киселаст* и *кисличав*. Овакав однос наслања се на кинетички моменат, ту је најближи додир ова два типа: за светлост може се рећи *жмиркава* и *жмиркаста* — ако светли као да помало жмирка, она је *жмиркава*, дакле — ако је тежиште говорног потенцијала на динамичком моменту; ако је пак тежиште на оптичком утиску посматрања — она је *жмиркаста*, а у таквом је односу и *шићрав* према ређем *шићраст*. Слично је са односом *жуборав* и *жуберкав* — *жубораст* и *жуберкаст*, па је *колушав* „који колута“ — Са сивим колутавим очима (Ђ Верга, Дон Ђеузалдо, прев. 33), а *колушаст* је „са колутима“. У основи, дакле, ови малобројни примери преко глаголске именице одржавају потенцијалну динамичку оријентацију, нијансе пак условљава психо-физиолошки мо-

менат оријентације кинетичке врсте усмерене било визуелно (*жмиркасџ*), било акустички (*жуборкасџ*), и ово све утиче на извесно чување везе са основним глаголом, при чему се нијанса деминутивности, управо ублаженога значења ослања и на глаголску и на именску природу глаголске именице. Међутим *водњикасџ* је просто еквивалентан придеву *водњикав*.

У овој борби наставака очигледно продира *-асџ*, јер у више случајева он се показује и као релативни носилац значења карактеристичних за *-ав*. То нам типично показује пример од пок. Јована Жујевића, академика, који је имао добро језичко осећање свог доба и који употребљава доследно придев *шкриљав*: *У шкриљавим стенама настаје сложеност, те оне постају кристаласџе* или *бобичасџе* (Општа геологија, 164). Тако он супротставља смер семантичког потенцијала *шкриљав* смеру потенцијала *кристаласџ*, *бобичасџ* тј, *грануласџ*. Међутим у геолошкој терминологији продира све више придев са *-асџ* — *шкриљасџе* (стене), као што имамо и *лајорасџ* — *лајорасџи шкриљци, живчасџ, жиличасџ* (упор. даље одељак VIII).

У терминолошкој употреби за биљке, придеви *зељасџ* и *дрвенасџ* (упор. *Зова је вишегодишња дрвенасџа* биљка, која може израсти у висину и до 5 м., из једне средњошколске Ботанике),— ови придеви значе још „који је типа зеља“, односно „који има особине структуре ткива дрвета, иако није то“. Слично би било са придевом *рожасџ*, и др. Ту имамо специфичан ослонац за изражавање сличности по материји, и оне се не мешају са придевима на *-ав*, мада се нпр. придев *главичасџ*, чије се значење ослања на сличност по облику, сусреће се *главичав*.

Међутим из геометриске терминологије придеви овога типа такође се ослањају само на оријентацију по сличности, и немају паралелних облика са формансом *-ав*. Такви су поред *округласџ* (израз квалификатива за лице, cf. Ј. Цвијић, *Насеља* VI, 1909, 514), *кружасџ*, *елијасџ*, *лојшасџ*, *кугласџ*, *обличасџ*, *ваљкасџ*, *коцкасџ*, *рогљасџ* и *ћошкасџ*, *угласџ*.

Однос придева на *-асџ* према придевима на *-аш*, *-иш* и сл. заслужује бар мали осврт. Према *рогаш* не постоји „*рогасџ*“, али постоје прецизирани придеви са детерминантом

— *једнорог* (и супстантивизирано), *дворог*, а према овоме би се могло рећи *дворогашт* (шешир). С друге стране према *каменишт* није забележено „*каменашт*“, ни аналогијом према *дрвенашт*, а према *шљунковишт* (пут, стаза), „*посут шљунком*“, имамо и *шљункашт* „*као шљунак*“, и „*посут шљунком*.“

## V

Основно питање семантичке вредности придева изведених наставцима типа *-ашт* односи се на извесну деминутивност њихових значења. Оно се даље разлаже на два питања: 1) да ли се та деминутивност осећа само код оних придева који означавају нијансу неке боје, или се осећа и код других; и 2) шта је управо таква деминутивност.

У почетку анализе овога питања истакао сам да су неуједначено дефинисана значења оваквих придева. Најзгодније су одреднице какве је дао Вук Караџић: *sublividus, subruber, subniger* итд. Та особина није карактеристична код оваквих придева изведених од именица; оних пак изведених од глагола веома је мало, а код тих та особина није карактеристична. Да би се у овоме правцу уочило право стање, и да би се извели тачни семантички закључци у вези са етимолошком структуром, треба продискутовати уопште о значењима придева на *-ашт* изведеним од придевске основе.

Најзначајнију групу оваквих придева чине они који су ознака извесне нијансе боје. Сваки се од њих ослања на основни придев, и значи нијансу боје коју означава тај придев, али нијансу слабијег степена. — *Беличаст* има значење „скоро бео“, дакле — у мањој мери бео, који нагиње ка белој боји, напр. Изгледа као гладак, *беличаст*, бобичаст камен (Ј. Грчић, Матица IV, 107); *Беличашти* облаци силазе ниско, закачињући највиши део шуме (С. Ранковић, Бранково коло, 1898, 1346); *Црњкашт* значи „скоро црн“, не: „помало црн“ као и варијанте *црњикашт*, коју Караџић дефинише као „*subniger*“, и „непотпуно црн“ напр. Но се ка пу од чо е *црњкаште* (Даница II, 113). Слично је и са придевом *црвѣнкашт*, у Караџића *црвеникашт* „*götlich*“, „*subruber*“, а у накнадној допуни та реч је везана са *ревкашт*, *руд*, а непоређена са варијантама *црљенкашт* — *црљеникашт* (упор.

Болић, Совершенин винодѣлацъ II, 195); пета пак варијанта била би *црвенасѣ*, застарела. — *Жућкасѣ* је који је мало нажут, „који нагиње жутој боји“, на пример: Куповну *жућкасѣ* мараму преклопила је око облик прсију (Ђ. Јакшић, Дела VI, 254); тако се говори о *жућкасѣ* очима (Срп. новине 1881, 410); Крлежа слика *жућкасѣ* маршовско предвечерје (Izlet u Rusiju, 112); Назор опева *жућкасѣ* ошсјеве (Utva zlatokrila, 12); необичне би биле варијанте *жућкасѣ* и провинциска реч коју је у Срему забележио Караџић *жућкарасѣ* „gelblich“, „subflavus“. Према *зелен* имамо најчешће варијанту *зеленкасѣ* „што нагиње на зелено“, „у малој мери зелено“, а ређе су варијанте *зеленикасѣ*, вулг. *зеленичасѣ*, поред *зеленикав*. Још више варијаната имамо према основном придеву *плав* — *плавкасѣ*, *плавичасѣ*, напр. *плавкасѣ* вилински коњиц (Грађа), затим *плавушасѣ* „lichtblau“ (Речник Ристића—Кангрге), а нарочито од интензитетно слабије нијансе *плавешан* — *плавешникасѣ* и *плавешњикасѣ*, по Караџићу „bläulich“, „subcaeruleus“, односно „мало плав“ (Rj. Jsl. Akad.). — *Модрикасѣ* је „слабо модар“ (Rj. Jsl. Akad.), са истим значењем које има *модрикав*, а томе одговара *рићасѣ* према *рић*, или скоро са истим значењем (за браду, cf. В. Петровић, Изабрране приповетке, 184, и за овцу cf. Вид. Вулетић Вукасовић, Стока у Херцег-Босни, „Караџић“ I, 134). — Такве нијансе значења основног придева у мањој мери имају: *сивкасѣ*, *мркасѣ*, *мрчасѣ* и *мрколасѣ*, *руменкасѣ*, *шаренкасѣ*. Код свих њих значење интензитетски умањено условљено је односом према основном придеву.

Слично овоме имамо код придева изведених од страних речи за боје, одомаћених код нас: према *браон* — *браонкасѣ* „оно што иде на браон“, према *розе* — *розикасѣ*; међутим према *грао*, *граорасѣ* обично има еквивалентно значење; *резеда* пак је и адјективски употребљено, и нигде нисам ни видео ни чуо „*резедасѣ*“.

Супротно придевима типа *беличасѣ*, имамо за назнаку боје још једну групу придева: *љубичасѣ*, *ружичасѣ*, *кестењасѣ*, *неранчасѣ*, па онда *лимунасѣ*, *шафранасѣ*, *чивишасѣ*, чак и *цимешасѣ*, *биберасѣ*, па и *броћасѣ* (веома ретко, и то у значењу *љубичасѣ*, по Караџићеву Рјечнику „veilchenblau“.

„violaceus”, односно по Рјечнику Југословенске академије — „у којег је боја као у цвијета љубице”, и уопште — боје руже, неранце, лимуна, шафрана, цимета, бибера, броћа. Тако и *маслинаст* значи просто „боје маслине“ (тајно зелене). Међутим *бадемас* (за очи) даје поређење не по боји него по облику „очи дугуљасте као бадем”; *кестењас* пак одговара именици *кестен*, али у језичком осећању великог броја варошког становништва она се пре везује за фр. *brun* или још чешће за нем. *braun* — *браон*, и као што остале не показују умањеност особине придевом означене, тако и *кестењас* може значити само „боје кестена“, „као кестен“, а не „у мањој мери браон“, „не сасвим боје кестена“, иако има према себи придев *браон*, јер је између *браон* и *кестењас* развијен однос еквивалентности. Нијанса умањености изражена је са *браонкас*. Ово је у науци константовано: „За боју *braun* — *браон* најбоље би пристао придев *кестењас*“ (Наш језик I, 64), cf. *кавешузлија* (Босна).

Да би се учило кретање психолошког тежишта код ових појава развијања семантичких нијанси, треба истаћи и придеве *голубаст* и *пепељаст*, који шире онај ужи круг придева за боје неких цветова и плодова. *Голубаст* се не појављује у правој антитези према именици *голуб*, те не значи „који личи на голуба”, већ означава најчешћу нијансу боје голуба, одговара квалитативној ознаци, а има значење какво је почетком овога века имао израз *голубије боје*, са диференцирањем према *плавичаст*; слично овоме и *пепељаст* одговара ознаци боје, док *пепељав* има значење „посут пепелом“, „с пепелом“, „од пепела“, а за компаративну нијансу уместо *пепељаст* рекло би се управо у поређењу *као пепео* (*сишан*); *земљаст* никако не значи „од земље“, већ „земљане боје“, „као земља по боји”, на пример: Црн у лицу стао, *земљаст*. Дакле, у свима овим случајевима, у наслону на именицу, имамо поредбену нијансу: поређење ограничено на боју, али никако констатовање умањено изражене особине.

Уз *јајас*, које управо означава нијансу облика, имамо поред *жушкас* — *жућкас* неколико варијаната у вези према називима за *жуманце*, *жујак*, *жушка*, *жумањак*; поред *жушкас* (које узмиче испред *жућкас*) — и *жумањас*, *жумањ-*



*наст*, али употребљено више индивидуално, на пример: Чује пијукање пилића... малих *жумањастих* пилића (Н. Симић, Бркићи из Бара, 37); тако и Ово бледо просмеравање свијетла и *жумњасто* одразивање неба (Исти, Закони и огњеви, 391).

У своје Рјечнику Караџић као да овој групи прибраја и *граничаст* (у Боди), јер каже „може бити да значи црвен“. Али, стварно, тај се придев ослања на реч *грана* у помереном значењу „шара (у виду грана)“, и то обично на свили, те значи „са шарама у виду грана“, златотканих, сребрнastих и сл., нпр. За појасом од злата куђеља, при куђељи свила *граничаста* (пример из Рјечника В. Караџића).

Међутим постоји још једна занимљива група придева на *-аст* и сл. са односом према основном придеву. Они показују извесну „унутрашњу“, психичку особину; *лудаст*, *луцкаст* је „као луд“, „не баш сасвим луд“, па дакле има вредност придева *сулуд*, те се формална вредност *-аст* изједначаје са вредношћу непродуктивног префикса *су-*. Такав однос развија се у комплетивном пару *блесаст* према *блесав*, чије се значење у слабијем интензитету еуфемистички рефлектује кроз форму *блесаст*, које се с једне стране осећа као интензитетни опозитум према *блесав*, а с друге стране се бочно у семантичком смислу наслања на *лудаст* — *луцкаст*. Слично је у односу *шашав* и *шашкаст*. Придев *бедаст* има само унутрашњи семантички однос према општем делу *бед* — *бедаст*, а одатле је само један корак даље однос који је успостављен између именица *будала*, *крешен* и придева *будаласт* „са извесном мање израженом особином будале“, *крешенаст* „у извесној мери кретен“. Али прва два придева, с опозитним односом према именици, добијају интензитетно слабије значење по семантичкој вези — *луда*: *лудаст*/*луцкаст*. Честа предикативска улога именица *будала*, *крешен* поткрепљује овај однос, какав се није развио између *вешройир* и *луцјрда* према придевима *вешройираст*, *луцјрдаст* (јер се увек мора појачати придевски: *он је један или прави вешройир*, *то је једна или права луцјрда*); на тај начин код поменутих придева се стабилизовало значење *неозбиљан* са усмереношћу ка „несрећен“, „који неоз-

биљно схвата“, и с друге стране *неозбиљан* са усмереношћу према субјективној вредности „кога не треба озбиљно схватити.“ Такве односе имамо код *алавасџ*, *аламуњасџ*, *алакачасџ*. Из паралелног круга, *кљасџ* и *кљакасџ*, *богаљасџ*, *паџуљасџ*, *дундасџ*, *дежмекасџ*, *џруџељасџ*, *зрикасџ*, *бабасџо* (лице), чак и *бабасџ* (човек) и сл., *шућмурасџ* „неодређен“ и фиг. „несигуран“. Придеви овог типа имају увек призвук пејоративности, што се често појачава таквом вредношћу именице — *луцкасџо дерле* (Дикенс, Велика очекивања, превод 292).

Овакве вредности и такви односи олакшавају да се разуме зашто се придеви овога типа одржавају као једна широка категорија, са основном семантичком вредношћу која их обједињује, ма да ту имамо и правих односа особине изражене у мањој мери, и других који су углавном поређења. Придеви типа *срцасџ*, *звездасџ*, *коритасџ* заснивају се на компарацији, а свака компарација није, стилистички, никад потпуно идентификовање, већ извесно приближавање у упоређивању. Милош, који је, по народној песми, синуо *као јарко сунце*, није тиме постао само сунце, већ је његов изглед изазвао утисак сјаја, отприлике као што би га сунце изазвало, дакле — слично сунцу. Отуда и код *џе* огромне групе извесна вредност која, разуме се, није никако деминутивска, чак ни еуфемистички речена, већ самом компарацијом као таквом чини прелаз ка анализираним семантичким нијансама типа *беличасџ*, *лудасџ* и сл. од придева који означају присуство карактеристичног елемента — типа *џџрафџасџ*, *џругасџ* „са штрафтама“, са „пругама“, *џиличасџ* „са жилицама“. Везе које и овакве придеве одржавају у тој групи јесу случајеви као *бобичасџ*, које значи и „у облику бобице“ и „са бобицама“.

Тако је цела ова група осенчена извесним призраком такозване деминутивности, и отуда су људи с добрим језичким осећањем могли априори узимати то као општу карактеристику целог типа, — иако праве ниансе ублажене вредности, интензитетски слабије изражене имамо само код малог броја, и углавном у две семантичке смернице реализоване.

(Наставиће се)